

SILVIJA SALAJIĆ

Gradski muzej Virovitica
Trg Bana J. Jelačića 23
HR – VIROVITICA
E-mail: silvija.salajic@muzejvirovitica.hr

SREDNJOVJEKOVNA NIZINSKA UTVRDA U VIROVITICI

UDK 72.033.5 (439.24:497.5 Virovitica)
Izvorni znanstveni rad

U okviru obnove gradskog parka u Virovitici posljednjih godina su započela arheološka iskopavanja srednjovjekovne utvrde nizinskog tipa u Virovitici iz 15. stoljeća. Povodeći se za pisanim izvorima otkopan je ulaz u utvrdu s ostatkom zida od opeke i klesanog kamena. Ulaz je pronađen zazidan, a ispred njega postavljeni kameni heroldi s grbom grofa Pejačevića. Ispred ulaza, na 3,00 m dubine pronađeni su drveni piloti mosta kojima se, za sada, utvrđuje broj i raspored. Na platou se otkopava temelj okrugle kule, promjera 16 m, zidane od lomljene cigle i kamena povezanih žbukom. Na osnovi arheoloških nalaza utvrda se datira u 15. stoljeće, u vrijeme njezine gradnje od turske opasnosti. Krajnji cilj je konzervirati i primjereno prezentirati najsadržavanije dijelove srednjovjekovne utvrde, a pokretne nalaze izložiti u Gradskom muzeju u dvorcu Pejačević izgrađenom početkom 19. stoljeća u sjevernom dijelu platoa.

Ključne riječi: Virovitica, nizinska utvrda, temelj kule, drveni piloti mosta.

Key words:

UVOD

Iako kao kustos muzeja zavičajnog tipa imam moralnu obavezu ravnopravno zastupati sva vremenska razdoblja u okviru arheologije, pa tako polako nestaju želje, a ostaju samo zadaci, ipak sam se ugodno iznenadila pozivu mlade, dostojne nasljednice Katice Simoni na suradnju u »Vjesniku AMZ«, koji zbog posebne prigode nisam mogla odbiti.

Prisjetila sam se prvog, doduše indirektnog kontakta s Katicom, ali koji me najviše dojmio. Bila je ona za mene i ostala neprikosnoveni stručnjak srednjovjekovne arheologije, a njezin lik i karakter savršeno su odgovarali razdoblju koje je proučavala i ustanovi koju je predstavljala.

Kad sam prvih godina svoga rada u Muzeju Brodskog Posavlja u Slavanskom Brodu izvršila jedno manje iskopavanje, imala sam sreću da sam neočekivano na rimskom nalazištu u Donjim Andrijevcima naišla na srednjovjekovni bunar, a u njemu dvije u cijelosti sačuvane keramičke posude (SALAJIĆ 1993: 83–88). Ubrzo su obje posude našle svoje mjesto u stalnom postavu, a prije toga je Zvonimir Toldi, agilni muzealac i moj neslužbeni mentor, konzultirao kustose Arheološkoga muzeja u Zagrebu oko datacije istih. Uputili su ga na Katicu Simoni, koju tada još nisam

poznava. Dojmila me se precizna datacija srednjovjekovne keramike.¹ Dobro se sjećam tog osjećaja. Bilo je to vrijeme kad je srednjovjekovna arheologija, posebno na slavonskim prostorima bila zapostavljena, s vrlo malo objavljivanja, bez skupocjenih analiza i datacija. Keramika je bila uopćena, nedovoljno poznata, a tipologiju srednjovjekovne keramike je dobro radio netko drugi, npr. uzorni arheolozi u Mađarskoj.

Tim više su moji dojmovi u svezi s Katicom bili snažniji. Osim stručnosti odmah me osvojio njezin način rada kakav je zastupala, samozatajni, koji se rijetko susretao i bio gotovo nepoznat u meni dostupnim arheološkim krugovima. Nikada nećemo saznati, ali možda je taj prvi »susret« s njom utjecao puno kasnije na moj daljnji put.

Zaposlivši se u Virovitici, odlučila sam pripomoći da se dosadašnja situacija sa srednjovjekovnom arheologijom promijeni. Suradnjom sa Ž. Tomičićem izvršena su iskopavanja bjelobrdskih nekropola u Josipovu i Zvonimirovu, što je 1997. godine rezultiralo izložbom, a obnovom gradskog parka u Virovitici nametnulo se arheološko iskopavanje srednjovjekovne utvrde. I tako se s vremenom slika srednjovjekovne arheologije na virovitičkom području potpuno izmijenila, pa sam sada ponovno spremna prihvatiti jedan dobro osmišljen projekt koji bi zastupao zapostavljeno neolitičko razdoblje.

I da potvrdimo kako život piše romane. Iskopavanje sa spomenutim posudama izvršeno je zahvaljujući dojadi Ivanke Bunčić, rođene Andrijevićanke, tadašnje kustosice povjesničarke u Muzeju Brodskog Posavlja. Dijeleći radnu sobu s Ivankom, ali često i slobodno vrijeme, vrlo rano sam saznala i za nećakinju Maju, ne sluteći da će mi jedanput mlada gospođica Bunčić postati kolegica u poslu, što me posebno veseli.

ARHEOLOGIJA VIROVITICE DO SREDNJEGA VIJEKA

Virovitica je grad prebogate, osobito srednjovjekovne prošlosti, nedovoljno istražen i poznat javnosti. Virovitičani se s arheologijom susreću na tih, nenametljiv način, poštujući je i marljivo nadoknađujući izgubljene godine zapostavljene najstarije prošlosti.² Svjesni smo činjenice da smo u borbi s prošlošću u današnjem potrošačkom društvu neprestani gubitnici, pa ćemo se zadovoljiti svojim doprinosom njezinog upoznavanja i vrednovanja, očuvanja i nadasve prezentacije.

Osobiti geografski smještaj grada u panonskoj ravnici između rijeke Drave, oduvijek granice s Mađarskom, na sjeveru, i prvih, blagih obronaka Bilogore na jugu, odredilo je i njegov povijesni pravac na važnoj raskrsnici putova. Pogodni prirodni uvjeti za život s plodnim, nekad močvarnim tлом, većim dijelom prekrivenim šumama i čiste rječice, privukle su već neolitičkog stanovnika (MINICHREITER 1986: 81–87).³ Virovitica je poznatija u kasnom brončanom dobu u vrijeme kulture žarnih polja kada su ovdje obitavali pripadnici virovitičke grupe, u 13. st. pr. Kr. (VINSKI-GASPARINI 1973: 37–45).⁴ Istovjetni nalazi virovitičke grupe potvrđuju se na širem

1 Nažalost, nisam posebno naglasila dataciju posude 10.–12. stoljeće i 14. stoljeće koje je Katica Simoni dala putem posrednika, jer se ono dogodilo puno vremena prije pisanja teksta te je tako spletom okolnosti ona i ovdje uskraćena.

2 Sustavna arheološka istraživanja srednjovjekovne utvrde financirana Ministarstvom kulture i Gradom Virovitica započela su 1998. god. te nakon duže pauze nastavljena 2004. god. i traju do danas.

3 Slučajni nalaz kamene sjekire s rupom za nasad pronađene u rječici Ođenici kod željezničkog mosta u zapadnom dijelu Virovitice 60-ih godina 20. stoljeća, a isto tako i na obroncima Bilogore u prigradskom naselju Rezovačke Krčevine.

4 Gradski muzej u Virovitici je 2009. god. sredstvima Ministarstva turizma izradio replike dva tipa keramičkih posuda virovitičke grupe i predstavio ih u Noći muzeja.

prostoru, a u Virovitici se pojavljuju još u južnom dijelu grada (JANČEVSKI 1991:20; SALAJIĆ 2001: 38).⁵

Keltski, uglavnom keramički nalazi primijećeni u prigradskom naselju Milanovac prilikom gradnje temelja kuće (MINICHREITER 1986: 86) upućuju na postojanje naselja (*oppidum*). Brojna latenska nalazišta, osobito nekropola u Zvonimirovu, upotpunjuju naša saznanja o ovom narodu i na virovitičkim prostorima (DIZDAR 2006: 67), gdje se dodiruju istočna i zapadna kulturna obilježja (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 2001: 83–101).

Iako je *Sirotis* zabilježen na prijepisu rimske Peutingerove karte i prihvaćen kod nekih autora kao rimska Virovitica, zbog nedovoljne istraženosti, još uvijek ne možemo to i arheološki potvrditi. Do sada su rimski nalazi izuzev rimskog Bolentija u Orešcu (NEMETH ERLICH 1986: 103–106) svedeni na slučajne nalaze, i to na prvom, od devet ribnjaka, virovitičkom izletištu. Tamo je u šumi 1951. godine pronađen usamljen grob rimskog vojnika s fibulom iz 4. stoljeća (JANČEVSKI 1992: 21; SALAJIĆ 2001: 35).⁶ Skupni nalaz kasnoantičkog novca iz ulice Zlatna polja, potječe iz južnog dijela Virovitice, paralelno s Antunovcem i kasnobrončanodobnom virovitičkom grupom, baš kao i nalaz staklenih zdjelica 4. stoljeća iz Požara (SALAJIĆ 2001: 36). Ove nalaze upotpunjuju tragovi rimske ceste, od kamena uz treći ribnjak i od šljunka, na oranicama u Orešcu i Špišić Bukovici. Trasa ceste se podudara s podravskom magistralom i sa starom cestom ispod Bilogore. Južni odvojak za *Aquae Balissae* (Daruvarske Toplice) trebamo tražiti uz današnju cestu za Grubišno Polje i Daruvar, pored virovitičkih ribnjaka (SCHEJBAL 2003: 95–121).

POVIJEST VIROVITIČKE UTVRDE

Prvi pisani zapisi o Virovitici sežu u 1234. god., koja se spominje kao »*de magna villa Wereucha*« (veliko naselje Virovitica). Očito da je postojala i ranije, što svjedoče arheološki nalazi, ali s poveljom kojom herceg Koloman daje povlastice Virovitici, prvi put se spominje u pisanom obliku (ADAMČEK 1986: 113). U povlastice koje su joj omogućile brži razvoj, ubrajao se i izbor suca (*villicus*), građani su bili oslobođeni plaćanja mitničarine i još nekih davanja u namirnicama, ali su ostale novčane daće vlastelinu. Također su mogli slobodno raspolagati svojom imovinom za razliku od kmetova.

Virovitica se u srednjem vijeku spominje kao kraljevski posjed ugarskih kraljica. Naime, ovdje su rado boravile kraljica Marija, supruga Bele IV. i kraljica Elizabeta, supruga Stjepana V. S tim u svezi se spominje i palača (*castrum*) već u 13. stoljeću (ADAMČEK 1986: 114). O značaju srednjovjekovne Virovitice dovoljno govori podatak da je ovdje kralj Bela IV. napisao Zlatnu bulu, toliko značajnu za Zagreb. Nadalje, podatak da je Virovitica u 13. stoljeću posjedovala dva samostana, franjevački i dominikanski, od kojih se samo ovaj posljednji red uspio održati do danas. Barokna crkva sv. Roka sa samostanom je sagrađena na temeljima srednjovjekovne crkve sv. Marije, od koje je sačuvan dio romaničkog kapitela, ugrađen u baroknu crkvu (HORVAT, A. 1986: 351) svrstava je u red malobrojnih kraljevskih gradova s osobitim značajem (HORVAT, Z. 2009: 53). U prilog tome je podatak da je u 13. stoljeću Virovitica bila sjedište, prostorno najmanje, županije u Slavoniji.

Često pitanje je porijekla imena Virovitice, koje se kroz povijest mijenjalo (*Wereucha*, *Verrevče*, *Vorce*, *Varaviza*, *Verewitiza*, *Wirowitiza* i sl.), ali je zadržalo isti korijen. Vjerojatno se nikad

5 Ivan Zelenbrz pronašao je ulomke posude virovitičke grupe prilikom proširivanja podruma u bivšoj ulici Đure Salaja II 1987. godine, a sadašnjoj I. Zajca u južnom dijelu Virovitice.

6 Grob rimskog vojnika je pronašao Mijo Mandić, lovac na jazavce iz Sv. Đurađa kod Virovitice 1951. god. te

ispričao to svom suputniku u vlaku, prof. Marcelu Gorenecu, koji je onda obavijestio Dragu Dopplera, prvog kustosa u Gradskom muzeju u Virovitici. Prije nekoliko godina je načinjena poučna staza na prvom ribnjaku u koje je uvršteno i mjesto pronalaska kasnoantičkog groba.

neće saznati odakle potječe naziv za ime grada, a po njoj i ime županije. Postoji nekoliko tumačenja (CVEKAN 1977: 16) i usmenih Drage Dopplera,⁷ koje kazuje da je naziv Virovitica spoj dvije riječi, imena rječice – Vere i rit – naziv za močvarno područje.

Staru jezgru Virovitice čini srednjovjekovna utvrda koja je danas prepoznatljiva samo po konfiguraciji tla. Nekada je ona diktirala izgled i razvoj grada s ulicama koje su se radialno širile od utvrde (HORVAT, A. 1958: 161–169; FISCHER 1996: 100–103), s protočnom vodom u opkopu i kanalima, s raskošnim mostovima (DOPPLER 2008: 75–80). Oko pravokutnog platoa dimenzija oko 100 x 900 m visine 4 m nalazi se široki opkop, nekad ispunjen vodom, koji je u južnom dijelu grubo narušen izgradnjom gradskog bazena.⁸ Ono što je najuočljivije posjetitelju Virovitice je raskošan barokno-klasicistički dvorac, okružen parkom. U sjevernom dijelu platoa je početkom 19. stoljeća grof Pejačević sagradio velebno zdanje prema nacrtu arhitekta Rohta, iskoristivši dijelove srednjovjekovne utvrde te zasadio perivoj u engleskom stilu.⁹

Izgled najranije virovitičke utvrde nije poznat. Sačuvano je devet veduta Virovitice na kojima je prikazana srednjovjekovna utvrda, ali uglavnom u 17. stoljeću (SABOLIĆ 2008: 53–65). Postoje mnoge pretpostavke o njezinom izgledu, ali tek će arheološka iskopavanja, započeta posljednjih godina, moći to sa sigurnošću potvrditi ili opovrgnuti.

Poznatiji su njezini vlasnici. Izdvajamo Ivana i Emerika Marczalyja u 15. stoljeću koji su kupili palaču i imanje u Virovitici za 10.000 forinti. Tako virovitička utvrda iz kraljevske obitelji prelazi u privatni posjed. Uz braću Marczaly veže se i vrijeme gradnje utvrde 1453.–1474. god. (ADAMČEK 1986: 114), što je potvrđeno arheološkim nalazima (SALAJIĆ 2008: 10). Kasnije, nastupom nemirnog predturskog vremena utvrda u Virovitici je promijenila nekoliko vlasnika: Pethold Edderbach, Nikola Csupor Moslavački, Nikola i Jakob Bánffy Donjolendavski (ADAMČEK 1986: 114). S braćom Bánffy završava kratko i slavno poglavlje privatnih posjednika utvrde i imanja u Virovitici, jer ubrzo 1552. god. grad pada pod osmansku vlast (MAŽURAN 1986: 127–139). Virovitica se pod tuđinskom vlasti našla u sastavu Požeškog sandžaka i ostala dugih 137 godina, uz samu granicu s austrijskim carstvom, pa utvrdu, koja se nakon popravaka oštećenja i nadalje koristi, zahvaćaju znatne promjene. U 16. stoljeću se pojačavaju temelji i bedemi, kako su zabilježili povijesni izvori na osnovi iskaza putopisaca (SABOLIĆ 2008: 53).

Grafika s prikazom utvrde i bitke za oslobođenje od turske vlasti 1684. godine najvjerodostojniji je primjer izgleda nizinske utvrde u Virovitici.¹⁰ Poslije odlaska Osmanlija, zbog promjene granica, ali i načina ratovanja, ovo područje dolazi pod upravu Dvorske komore. Utvrda sve više gubi značaj i ulogu te polako izumire, što saznajemo iz pera očevidaca.¹¹ Opkopi i kanali se zatrp-

7 Drago Doppler je prvi priučeni kustos Gradskog muzeja u Virovitici, koji je uz pomoć nekolicine intelektualaca iz Muzejskog društva 1953. god. osnovao Muzej u Virovitici.

8 Bazen je prvi put izgrađen za potrebe okupatorske njemačke vojske za vrijeme Drugog svjetskog rata, a kasnije korišten za građanstvo. Drugi put je proširen i produbljen 1991. god., kada je prethodno izvršeno zaštitno arheološko iskopavanje.

9 Konzervatori su otkrili srednjovjekovni prozor u prizemlju sjevernog pročelja dvorca, a dio bedema i ulaz u utvrdu iz 15. stoljeća je krasio park u njegovom zapadnom dijelu, sve do 1946. god.

10 Panoramska veduta Virovitice poznatog talijanskog kartografa Cantellija, tiskana u Rimu 1690. god. u nakladi

izdavača G. de Rossija. Gradski muzej je 2009. god. iskoristio ponuđenu priliku i kupio originalnu Cantellijevu grafiku srednjovjekovne utvrde u Virovitici.

11 Franz Stefan Engel, *Beschreibung der Königreiche Slavonien und Syrmien* iz 1786. godine, zagrebački kanonik Josip Taisperger u kanonskoj vizitaciji 1783. god. i posebno njemački putopisac Fridrich von Taube, *Die Beschreibung des Königsreiche Slavonien und das Herzogthums Syrmien* iz 1777. godine: »...usred trgovišta leži na brežuljku jedna stara četverouglasta i poluopustošena tvrđava. Ona je okružena širokom, ali već ispunjenom grabom pa ima debele zidove i četiri okrugle jako građene kule na sva četiri ugla ...Kule su tako velike, da je grof Pejačević u jednoj kuli uredio kapelu, a u drugoj žitnicu za više stotina vagana žita. Taj burg daje cijelom trgovištu otmjen izgled, a ugodno djeluje i na sve prolaznike... «

vaju, mostovi se ruše i grad poprima sadašnji oblik, a grof Antun I. Pejačević ruši ostatke utvrde i izgrađuje dvorac u kratkom razdoblju od 1804. do 1815. godine. Kasnije burne promjene režima, nebriga, a ponajviše neznanje, na ovom od uvijek граниčnom području, potpuno su uništili arhitekturu utvrde i srednjovjekovne Virovitice.¹²

ARHEOLOŠKA ISKOPAVANJA

Povijesni izvori s podatkom da su grofovi Pejačevići, došavši iz Našica, prije gradnje dvorca koristili dvije turske kule, jednu kao žitnicu, a drugu kao kapelicu, poslužila su kao osnova i poticaj za arheološka iskopavanja i to u okviru obnove gradskog parka (ŠĆITAROCI 1996: 157–173).

Zahvaljujući financijskoj potpori Ministarstva kulture i Grada, posljednjih godina vrše se arheološka iskopavanja na dvije lokacije, na platou, gdje je ostao sačuvan okrugli temelj kule i na zapadnoj kosini parka, gdje se ispred ulaza u utvrdu pronalaze drveni piloti mosta.

Na sjeveroistočnom dijelu platoa se odmah ispod travnate površine naišlo na temelj kule kružnog tlocrta, promjera 16 m solidno zidane od lomljenog kamena i cigle, povezane žbukom. Temelj kule je širine 4,50 m i njegov unutarnji zid, baš kao i vanjski, sadrži plitke ure, pravilno raspoređene, koje su otisak greda i dasaka potrebnih kod gradnje (HORVAT, Z. 2008: 55). Izgled kule može se naslutiti u zapadnom dijelu, gdje je zbog nižeg terena sačuvan zid iznad temelja u visini od 0,40 m od zidane opeke i klesanog kamena. U tom dijelu su i tragovi rupa od kolaca raspoređeni u krug koji su možda ostatak drvene skele. Uz južni dio kule, a paralelno s istočnom stranom dvorca, pojavljuje se zid istog sastava na dubini od 0,30 m u smjeru sjever-jug, ali koji u nastavku nije sačuvan.

Mada je dubina temelja kule i zdravica znatno dublje, do sada je otkopan njegov vanjski plašt do dubine od 3,50 m.¹³ Dio kule je uništen izgradnjom dvorca Pejačević i nestaje ispod njegovog sjeveroistočnog ugla. Baš u tom kutu je zemlja nešto tamnija s više usitnjene keramike i životinjskih kostiju, što upućuje na postojanje otpadne jame.

Jedna od kula utvrde je nakon obiteljske kapelice grofa Pejačevića bila javni oratorij, a začudo je sav inventar sačuvan i pohranjen u franjevačkom samostanu u Virovitici (KULEJ 2008: 87–93), što je svakako važan podatak za prezentaciju utvrde.

Zanimljiv je tunel sa zidanim bačvastim svodom od opeke, vidljiv s donje strane šetnice kroz koji se može doći do suprotne strane podruma dvorca, gdje je smještena kuglana. Tunel je dužine 28 m i najbolje je sačuvan od svih tunela ispod platoa.¹⁴ Na njegovom svodu je vidljiv probijen veći kamen, dio temelja kule. Iako su tuneli građeni kao sastavni dio utvrde, kao važan dio obrambenog sistema i čest su pronalazak u arheološkoj zoni grada, ovdje dokazuje da je kula građena kasnije, što objašnjavamo obnovom utvrde i pojačanjem temelja za vrijeme turske vladavine, kada se Virovitica

12 I sam dvorac je znatno uništen u Drugom svjetskom ratu, kada su ovdje vođene odlučujuće bitke za oslobođenje Virovitice. Jedna od kuća od blata pokrivenih slamom, građena u tradicijskom duhu u podgrađu utvrde, danas sjeverni dio grada, uspjela se sačuvati do 80-ih godina 20. stoljeća, ali je zbog niza okolnosti uništena.

13 Zahvaljujući ravnateljici Gradskog muzeja u Virovitici, povjesničarki umjetnosti Mihaeli Kulej 2008. god. je načinjen elaborat za zaštitu na radu na arheološkom iskopavanju srednjovjekovne utvrde u Virovitici te položeno više ispita za nadležne osobe, a iste godine su nepokretni i

pokretni nalazi s dosadašnjih iskopavanja utvrde prikazani putem izložbe »Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Osvrt na arheološka iskopavanja 1991.–2008.« u izložbenom prostoru Muzeja.

14 Tuneli su građeni u isto vrijeme kada i utvrda i služili su kao izlazi za nuždu u slučaju pobjede neprijatelja.. Kasnije tuneli preuzimaju ulogu kanalizacije, a zatrpavanjem opkopa i kanala ne prestaje njihova nova namjena, pa su u nekim važnijim i sačuvanijim zidanim tunelima ugrađene kanalizacijske cijevi.

našla na granici dva carstva (ŠEGREGUR 2008: 82). Tuneli su oduvijek bili i ostali intrigantni široj javnosti željnoj avanturizma, pa smo ih odlučili prilikom konzervacije i prezentacije utvrde osposobiti i učiniti dostupnim za razgledavanje onim najhrabrijima, naravno sve ovisno o rezultatima statičkih ispitivanja.

Zaštitnim arheološkim iskopavanjem prije gradnje i proširivanja gradskog bazena 1991. god. na južnom opkopu srednjovjekovne utvrde u parku, tuneli su dobili i svoju arheološko-povijesnu vrijednost.¹⁵ Naime, iskopavanjem su pronađeni drveni piloti srednjovjekovnog mosta, te u profilu opkopa nekoliko redova kolaca isprepeletenih prućem koji su štitili od obrušavanja zemlje (JANČEVSKI 1992: 14–15; SALAJIĆ 2008: 16–17). Kopanjem za tribine na dubini od 4 m presječen je tunel, koji je vodio ispod platoa prema dvorcu, odnosno nekadašnjoj utvrdi.¹⁶ Osam hrastovih pilota mosta s početka 16. stoljeća je naknadno, nakon postupnog višegodišnjeg sušenja konzervirano.¹⁷ Sačuvani piloti i grede su bili postavljeni tako da su činili dvije grupe s razmakom od 3 m, s oskudnim arheološkim nalazima.

Iskopavanjem na zapadnoj kosini u virovitičkom gradskom parku, nastojali smo pronaći zatrpani ulaz u utvrdu s heroldima, prema pričanju mještana zatrpanih 1946. god. U tome smo uspjeli 1998./1999. god. tek kad smo otkopali deblji sloj šute i kad je srušeno samoniklo drvo.¹⁸ Kamena kompozicija s grbom grofa Pejačevića, kojeg pridržavaju heroldi u naravnoj veličini, bila je postavljena ispred zazidanog ulaza u utvrdu. Dio kamenog luka se nalazio na platou, iznad herolda. Uz ulaz je s obje strane ostao sačuvan manji dio zida od opeke i klesanog kamena u donjem dijelu širine oko 2,50 m.¹⁹ Arheološkim iskopavanjem je ustanovljeno da je temelj zida-bedema bio pojačan amorfnim kamenjem. Tako se na uskom prostoru našao zapadni ulaz i dio zida srednjovjekovne utvrde nizinskog tipa iz 15. stoljeća i kamene skulpture grofovske obitelji Pejačević iz 19. stoljeća.

Nakon premještanja i restauracije herolda, grba i dijela luka u hol dvorca, oslobođen je prostor za dovršetak iskopavanja. Kopanjem ispred ulaza u utvrdu na 3m dubine pronađeni su drveni piloti srednjovjekovnog mosta. Nakon otkrića pilota mosta 2005. god. slijedila su iskopavanja 2008., 2009. i 2010. god., koja imaju zadatak ustanoviti njihov raspored, opseg rasprostiranja i stanje očuvanosti.²⁰ Do sada je u sondama manjih dimenzija, ali većih dubina otkriveno četrdesetak pilota, raspoređenih u redove, koso postavljene na ulaz u utvrdu, što objašnjavamo nekadašnjim tokom rječice Odenice. Piloti se nalaze u intaktnom sloju mulja, kako se može naslutiti, s bogatom florom i faunom²¹ i s obiljem arheološkog materijala (keramičke posude, pećnjaci, koštane drške),

15 Zvonko Bojčić, arheolog-konzervator iz tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku organizirao je zaštitno arheološko iskopavanje srednjovjekovne utvrde u gradskom parku u Virovitici 1991. god., prije proširivanja i produblivanja postojećeg bazena izgrađenog tijekom Drugog svjetskog rata za potrebe njemačke vojske.

16 Tunel je dužine 46 m s dva proširenja u kojim su smješteni manji dovodi za zrak.

17 Arheologinja-konzervatorica Dubravka Habuš Skendžić iz Muzeja Prigorja u Sesvetama izvršila je konzervaciju četrdesetak kolaca i 8 pilota, dok je analizu drveta napravila Jelena Trajković sa Šumarskog fakulteta u Zagrebu, koja je dala uzorke drveta i na analizu C-14 u Sloveniju.

18 Iskopavanje je potaknuto studijom obnove gradskog parka u Virovitici Mladena i Bojane Šćitaroci, a potpomognuto sredstvima Ministarstva kulture i Grada.

19 Grof Pejačević je prilikom uređenja parka u prvoj polovici 19. stoljeća iskoristio zapadni ulaz u srednjovjekovnu utvrdu i ondje postavio obiteljski grb. To je ovjekovječio E. Kramberger u Viencu s vjernim crtežom koji je odgovarao pronađenom. Kamena kompozicija, doduše oštećena, stajala je na istom mjestu sve do 1946. god. kada je zbog stajališta socijalističke vlasti prema buržujskom, zatrpana.

20 Ministarstvo kulture i Grad Virovitica financijski potiče arheološko iskopavanje srednjovjekovne utvrde, kao i lokalni sponzori, a iskopavanja u parku su pobudila interes javnosti, osobito kod mladih, pa je to česta tema školskih radova.

21 Arheobotaničarka Renata Šošćarić posjetila je teren.

koji se za sada ne iskopava. Iznad pilota se nalazi deblji sloj šute s raznolikim materijalom keramike iz novog vijeka i kasnog srednjeg vijeka, stakla, životinjskih kosti (TRBOJEVIĆ VUKIČEVIĆ – ALIĆ 2008: 39–45), ulomaka željeznih predmeta, ljuštura školjki.²² U nižim slojevima, u nivou pojavljivanja pilota mosta pronalazi se keramika koja datira lokalitet u 15. stoljeće.²³

Postavljanjem sondi u opkopu oko utvrde, a u prostoru predviđenog mosta, pored pilota su sačuvane i grede, postavljene u križ, koje su vjerojatno učvršćivale pilote, baš kao i amorfno kamenje koje se često pronalazi uz njih, a koje je imalo ulogu kod drenaže. Arheološki nalazi pronađeni prilikom iskopavanja temelja kule su sličnog sastava, ali znatno manjeg broja u usporedbi s nalazištem pilota mosta. U gornjem sloju su to recentni i nalazi s početka 16. stoljeća. Uglavnom prevladava keramika 15. i 16. stoljeća, dok nalazi na dubini od 3,5 do 4,00 m sadrže keramiku s crvenim slikanjem na bijeloj podlozi, tzv. ugarska iz 14. stoljeća. Nešto su češći nalazi u zapadnom dijelu, pa je tako 2006. godine pronađena u cijelosti sačuvana posuda iz 15. stoljeća. Većina nalaza pripada duhu kasnog srednjeg vijeka, pa kulu datiramo u 15. stoljeće.²⁴

Izbor nalaza s rekonstruiranim posudama i pećnjacima u obliku čaše s kamenim i željeznim kuglama, konzerviranim drvetom te s prigodnim katalogom prikazan je na izložbi u Gradskom muzeju u Virovitici 2008. god. Znatna prisutnost gotičkih pećnjaka potvrđena je u sondi uz pročelje dvorca Pejačević na iskopavanju u kojem je pripomogla Ivana Škiljan iz Velikog Tabora. Naime, konzervatorskim radovima otkriven je srednjovjekovni prozor u prizemlju dvorca, što nam daje naslutiti položaj, ali i oblik utvrde.²⁵ Ako pridodamo da je središte grada, nekadašnje podgrađe (JURKOVIĆ 2008: 65–72) bogato kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim arheološkim materijalom koje tek treba istražiti, vjerujemo da će se uvelike upotpuniti slika srednjovjekovne Virovitice.

Osim stare gradske jezgre koju čeka lijepa budućnost s prezentacijom sačuvane, naravno konzervirane, srednjovjekovne arhitekture, ova nizinska se nadovezuje na brdske utvrde na obroncima Bilogore u prigradskim naseljima Milanovac, Jasenaš, Rezovac, Rezovačke Krčevine, Golo Brdo, Suhopoljska Borova o kojima ćemo više nekom drugom prilikom.

LITERATURA

- ADAMČEK, J. 1986 – Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku. Summary: Virovitica and its Zhupaniya in the Middle Ages. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 113–126.
- Arheologija virovitičkog kraja 2001 – Katalog izložbe*. D. SABOLIĆ (ur.). Gradski muzej Virovitica. Virovitica, 2001.

22 Željezni ulomci su u postupku konzervacije, ali svojim izgledom upućuju na dijelove arhitekture mosta. Analizom samo jednog manjeg dijela pronađenih ljuštura puževa i školjki na kuli i pilotima mosta s iskopavanja 2005. god., Jasna Lajtner na Biološkom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu zaključila je da je riječ o nekoliko vrsta. Školjkaši pripadaju vrsti *Anodonta* sp. i *Sphaerium rivicola*, a puževi: *Viviparus viviparus*, *Bithynia tentaculata* i *Helix pomatia*. Važno je naglasiti da je puž *Helix pomatia* kopnena vrsta, a sve ostalo su slatkovodne vrste. Na tome joj najljepše zahvaljujem kao i dr. sc. Renati Šošćarić koja je posredovala ovom poznanstvu.

23 Rezultati analize C-14 metode dva različita uzorka drveta pilota mosta s iskopavanja 2008. god. u Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu pokazala je dataciju 1320. – 1340. AD i 1390. – 1450. AD.

24 Zahvaljujem Tajani Sekelj Ivančan na pomoći pri dataciji, a Ani Bobovec iz Muzeja Moslavine u Kutini na prvoj, smjeloj dataciji.

25 Konzervatorske radove na dvorcu Pejačević izvršio je Urbos d.o.o. vlasnika Milka Puncera, dipl. arhitekta iz Osijeka, 2005. godine.

- ADAMČEK, J. 1986 – Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća). Summary: On the History of Virovitica and its Manor. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 157–179.
- BAČIĆ, D. 2009 – *Srednjovjekovna baština Parka prirode Papuk*. Velika, 2009.
- BAJALOVIĆ-HADŽI-PEŠIĆ, M. 1981 – *Keramika u srednjovjekovnoj Srbiji*. [Les céramiques en Serbie au Moyen Âge]. Beograd, 1981.
- BOBOVEC, A. 1991 – Srednjovjekovni arheološki lokaliteti na području općina Kutina i Garešnica. *Muzejski vjesnik* (Kutina), 14/1991: 8–12.
- ŠIMEK, M. 1993 – Kasnosrednjovjekovni nalaz iz Ludbrega. *Muzejski vjesnik* (Bjelovar), 16/1993: 30–35.
- CVEKAN, P. 1977 – *Virovitica i franjevci*. Virovitica, 1977.
- ĆERIMOVIĆ, V. 1986 – Stari park oko dvorca u Virovitici. Summary: The Old Park of the Virovitica Mansion. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 345–350.
- ČIMIN, R.
- 2008. Keramički nalazi s utvrde Čanjevo. [Ceramic Finds from Fort Čanjevo]. U: L. BEKIĆ (ur.). *Utvrda Čanjevo-istraživanja 2003–2007. (Fort Čanjevo – researches 2003–2007)*. Visoko, 2008: 121–191.
  - 2008. Metalni nalazi s utvrde Čanjevo. [Metal Finds from Fort Čanjevo]. U: L. BEKIĆ (ur.). *Utvrda Čanjevo-istraživanja 2003–2007. (Fort Čanjevo – researches 2003–2007)*. Visoko, 2008: 197–235.
  - 2008. Ostali nalazi s utvrde Čanjevo. [Other Finds from Fort Čanjevo]. U: L. BEKIĆ (ur.). *Utvrda Čanjevo-istraživanja 2003–2007. (Fort Čanjevo-researches 2003–2007)*. Visoko, 2008: 243–253.
- DEMO. Ž. 2007 – *Opatovina. Tragom povijesti izgubljeni u sadašnjosti*. Traces of the past lost in the present. Zagreb, 2007.
- DIZDAR, M. 2006 – Nalazi staklenih narukvica latenske kulture u Podravini. Glasarmringfunde der Laténezeit in der Podravina. *Prilozi*, 23/2006: 67–128.
- DIZDAR, M. 2007 – Bikonični lonci sa stepeničasto raščlanjenim ramenom s groblja Zvonimirovo-Veliko Polje. Biconical pots with a stepped shoulder from the Zvonimirovo-Veliko polje cemetery. *Prilozi*, 24/2007: 121–145.
- DRAGANIĆ, D. 1996 – Tradicija ruralnog života u Virovitici. [Traditions of rural life in the town of Virovitica]. 30 izabranih tema Virovitica. *Biblioteka Historia Croatica* (Koprivnica), 8, 1996: 109–116.
- DOPPLER, D. 2000 – Priča o virovitičkim mostovima. Grad na vodi. *Virovitička pusa*, 10/2000: 34–38.
- DOPPLER, D. 2008 – Grad na vodi. U: M. KULEJ (ur.). *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. Virovitica, 2008: 75–81.
- ENGEL, P. 1996 – *Magyarország világi archontológiája, 1301.–1457.*, I–II. Budapest, 1996.
- FILIPEC, K. 2008 – *Arheološko-povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru*. 2008.
- FISCHER, M. 1996 – Oznake urbanističkog slijeda. [Virovitica-with sign of continuity in city planning]. 30 izabranih tema Virovitica. *Biblioteka Historia Croatica* (Koprivnica), 8, 1996: 100–103.
- HORVAT, A. 1958 – O urbanističkoj jezgri Virovitice. *Bulletin JAZU*, 3/1958: 161–169.

- HORVAT, A. 1986 – O spomenicima kulture u virovitičkom kraju. Summary: Cultural Monuments in Virovitica. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 351–356.
- HORVAT, R. 2001 – *Povijest grada Virovitice*. Virovitica, 2001.
- HORVAT, Z. 2009 – Osvrt na zadnja iskapanja srednjovjekovne utvrde u Virovitici. *Baština, časopis Gradskog muzeja Virovitica* (Virovitica), 2/2008, 2: 50–58.
- HORVAT, Z. 1996 – Zidine i braništa na utverdama kontinentalne Hrvatske 12.–15. stoljeća. [Walls and Battlements of Fortifications in Continental Croatia, 12 th –15 th c.] U: A. MARINOVIĆ UZELAC (ur.) *Prostor* (Zagreb), 4/1996: 175–199
- IVANKOVIĆ, G. M. 2006 – Prikaz Virovitice u mapi veduta: Campaign on the Danube A.D.1683. Summary: A graphic review of Virovitica sight map Campaign on the Danube A.D. 1683. U: J. MARTINČIĆ – D. HACKENBERGER (ur.). *725 godina franjevac u Virovitici*. Zagreb-Osijek, 2006: 157–161.
- Iz srednjega u novi vijek, Varaždinski stari grad i projekt Bastion. Katalog izložbe. Gradski muzej Varaždin*. Varaždin, 2008.
- JURKOVIĆ, J. 2008 – Prikaz srednjovjekovnog života u Virovitici. U: M. KULEJ (ur.). *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. Virovitica, 2008: 65–75.
- JURKOVIĆ, J. 2009 – Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici (o izložbi i katalogu arheoloških nalaza). *Zavičaj, časopis ogranka Matice Hrvatske u Virovitici* (Virovitica), 25–27, 2009:10–12.
- KLEMM, M. 2008 – Planovi i vedute Varaždina. [Plans and Panorams of Varaždin]. *Iz srednjega u novi vijek, Varaždinski stari grad i projekt Bastion. Katalog izložbe*. Gradski muzej Varaždin. Varaždin 2008: 13–18.
- KLEMM, M. 2008 – Projekt Bastion-Gradovi uz Dravu otkrivaju svoje utvrde. *Kaj*, 2008, 1–2: 117–128.
- KOPPÁNY, T. 1999 – A középkori Magyarországi kastélyai. *Művészettörténeti füzetek* (Budapest) 26/1999: 242–243.
- KULEJ, M. 2008 – Inventar kapelice Marije Pomoćnice u virovitičkoj utvrdi. U: M. KULEJ (ur.). *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. Virovitica, 2008: 87–93.
- LUVČENJAK, S. 2006 – Obitelj Pejačević i Virovitica. [The Pejačević family and Virovitica] U: J. MARTINČIĆ – D. HACKENBERGER (ur.). *725 godina franjevac u Virovitici*. Zagreb – Osijek, 2006: 119–139.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N. 2001 – Grob ratnika Lt 12 iz srednjolatenskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji. Warrior's grave Lt 12 from Middle La Tène II grave site in Zvonimirovo near Suhopolje in the County of Virovitica-Podravina. *Prilozi*, 18/2001: 83–101.
- MARKOVIĆ, M. 1986 – Geografski položaj i povijesno-geografski prikaz područja Virovitice. Summary: A Historical Perspective of the Geographical Position of Virovitica. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 41–53.
- MAŠIĆ, B. 2002 – *Kasnogotički pećnjaci s Nove Vesi. Katalog izložbe. Muzej grada Zagreba*. Zagreb, 2002.

- MAŽURAN, I. 1986 – Virovitica i njezina okolica za osmanske vladavine (1552–1684.). Summary: Virovitica under the Rule of the Military, the Court Chamber and Contry Gentry (1684–1736). *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 127–156.
- MILOTIĆ, I. 2010 – *Rimska baština na tlu Hrvatske*. Zagreb, 2010.
- MINICHREITER, K. 1986 – Pregled arheoloških nalaz na području općine Virovitica. Summary: Archeological Finds in the Virovitica region. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 81–99.
- MIRNIK, I. 1986 – O numizmatičkoj topografiji virovitičkog kraja. Summary: Numismatic Finds in the Virovitica Region. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 107–112.
- NEMETH-EHRLICH, D. 1986 – Arheološka istraživanja u Orešcu kod Virovitice. Summary: Archeological Explorations at Orešac near Virovitica. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 103–106.
- PETRIĆ, H. 1996 – Virovitica pod osmanskom vladavinom. [Virovitica under the Ottoman empire rule]. 30 izabranih tema Virovitica. *Biblioteka Historia Croatica* (Koprivnica), 8, 1996: 62–67.
- POTREBICA, F. 1996 – Virovitičko vlastelinstvo do 1849. godine. [Manor and estate-owners until 1849]. 30 izabranih tema Virovitica. *Biblioteka Historia Croatica* (Koprivnica), 8, 1996: 67–75.
- RADIĆ, M. – Z. BOJČIĆ 2004 – *Srednjovjekovni grad Ružica*. [The Mediaeval Burg of Ružica]. Osijek, 2004.
- SABOLIĆ, D. 2006 – Od utvrde do dvorca Pejačević. [The downtown Virovitica: From the Fortress to the Pejačević manor]. U: J. MARTINČIĆ-D. HACKENBERGER (ur.). *725. godina franjevaca u Virovitici*. Zagreb – Osijek: 101–119
- SABOLIĆ, D. 2008 – Virovitica (tvrđava) u opisima i vedutama 17. i 18. stoljeća. U: M. KULEJ (ur.) *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. Virovitica, 2008: 53–64.
- SALAJIĆ, S.
- 1996. Virovitica od pretpovijesti do srednjeg vijeka. [Prehistory and antique of Virovitica]. 30 izabranih tema Virovitica. *Biblioteka Historia Croatica* (Koprivnica), 8, 1996:53–57.
  - 1993. Pokusna zaštitna arheološka iskopavanja na rimskim nalazištima u Brodskom Posavlju. Summary: The rescue excavations of roman sites in the Brodsko Posavlje. *IzdHAD*, 16, 1993: 83–88.
  - 2006. Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. *GSM*, 27/2006, 4:54 i 55.
  - 2008. *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. U: M. KULEJ (ur.) Virovitica, 2008:15–35.
  - 2008. Rezultati posljednjih arheoloških istraživanja na srednjovjekovnoj utvrdi u gradskom parku u Virovitici 2005.godine. *Baština, časopis Gradskog muzeja Virovitica* (Virovitica), 2/2008, 2: 4–11.
- SCHEJBAL, B. 2003 – Prilog rekonstrukciji rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju. A contribution to the reconstruction of communication in the municipal territory of the Iassi. *IzdHAD*, 21,2003: 95–121
- SEKELJ-IVANČAN, T. 2002 – Kasnosrednjovjekovna stolna keramika s nekih gradišta iz okolice Kutine i Garešnice. Spätmittelalterliche Töpferware von einigen Wallburgen aus der Umgebung von Kutina und Garešnica. *Prilozi*, 19/2002: 165–195.

- SEKELJ-IVANČAN, T. 1995 – Catalogue of Medieval Site sin Continental Croatia. BAR, International Series, 615, 1995.
- SEKULIĆ-GVOZDANIĆ, S. 1986 – Srednjovjekovni burg-jezgra urbanizma kasnije Virovitice. Summary: The Mediaeval Burg-Nucleus of Virovitica's Urban Development. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 339–344.
- Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Osvrt na arheološka iskopavanja 2003–2008. Katalog izložbe*. M. KULEJ (ur.). Gradski muzej Virovitica. Virovitica, 2008.
- SOKAČ-ŠTIMAC, D. 2008 – *Srednjovjekovna Požega, rezultati arheoloških istraživanja na Trgu sv. Terezije 2006. i 2007. godine, katalog izložbe*. Požega, 2008.
- OBAD ŠĆITAROCI, M. – ŠĆITAROCI, B. 1996 – Gradski park u Virovitici. [The Town Park in Virovitica]. *Prostor* (Zagreb), 4/1996: 157–174.
- ŠEGREGUR, D. 2008 – Tuneli virovitičke tvrđave. U: M. KULEJ (ur.). *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. Virovitica, 2008: 81–87.
- ŠIMEK, M.
- 2008. Arheologija bedema i opkopa. [Arhaeology of Fortress and Moats]. *Iz srednjega u novi vijek, Varaždinski stari grad i projekt Bastion. Katalog izložbe*. Gradski muzej Varaždin. Varaždin 2008: 19–31.
  - 2006. Tragovi, sakupljači, istraživači i suradnici. [Traces, Collectors, Researchers and Collaborators]. *80 godina Gradski muzej Varaždin*. Varaždin, 2006: 139–166.
  - 1993. Kasnosrednjovjekovni nalaz iz Ludbrega. *Muzejski vjesnik* (Bjelovar), 16, 1993: 30–35.
- ŠKILJAN, I. 2007 – Veliki Tabor u svijetlu arheoloških otkrića. U: G. HORJAN (ur.). *Veliki Tabor u svijetlu otkrića. Katalog izložbe. Muzeji Hrvatskog Zagorja*. Dvor Veliki Tabor-Desinić, 2007: 35–122.
- TEŽAK, S. Pisani dokumenti o gradnji sustava obrane varaždinske utvrde Stari Grad. [Written Documents about the Construction of the Varaždin old Town Fortress Defence System]. *Iz srednjega u novi vijek, Varaždinski stari grad i projekt Bastion. Katalog izložbe. Gradski muzej Varaždin*. Varaždin, 2008: 5–12.
- TKALČEC, T. 2001 – Gotičke keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara. Gotische Keramikgefäße aus Glogovnica und Ivanec Križevački bei Križevci und Gudovac bei Bjelovar. *Prilozi*, 18/2001: 213–234.
- TRBOJEVIĆ VUKIČEVIĆ, T. – I. ALIĆ, 2008 – Arheozoološka analiza. U: M. KULEJ (ur.). *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici. Osvrt na arheološka iskopavanja 1991–2008. Katalog izložbe*. Virovitica, 2008: 39–45
- VINSKI-GASPARINI, K. 1973 – *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. Die Urnenfelderkultur in Nordkroatien. Zadar, 1973.
- VINSKI-GASPARINI, K 1986 – Groblje kasnobrončanog doba u Virovitici. Summary: A Graveyard from the Late Bronze Age in Vitovitica. *Virovitički zbornik 1234–1984*. Virovitica, 1986: 101–102.
- TOMIČIĆ, Ž. 1997 (ed.) – *Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskog doba u virovitičko-podravskoj županiji. Katalog izložbe*. Zagreb-Virovitica, 1997.
- Županija varaždinska u srednjem vijeku. 1999 – Katalog izložbe. Gradski muzej Varaždin*. Varaždin, 1999.

SUMMARY

A MEDIAEVAL LOWLAND-TYPE FORT IN VIROVITICA

As a part of the restoration of the city park in Virovitica, archaeological excavations of a mediaeval lowland-type 15th c. fort in Virovitica have been conducted during the past several years. Guided by literary sources, we have excavated the entrance to the fort together with the remains of a brick and carved stone wall. The entrance was walled up, with the coat-of-arms of the Pejačevići supported by stone carriers in front of it. In front of the entrance, wooden bridge piers were found 3 m deep, but their number and arrangement is yet to be determined.

The foundations of a circular tower are at present being excavated on the plateau, 16 m in diameter, built of scrap bricks and mortared stone.

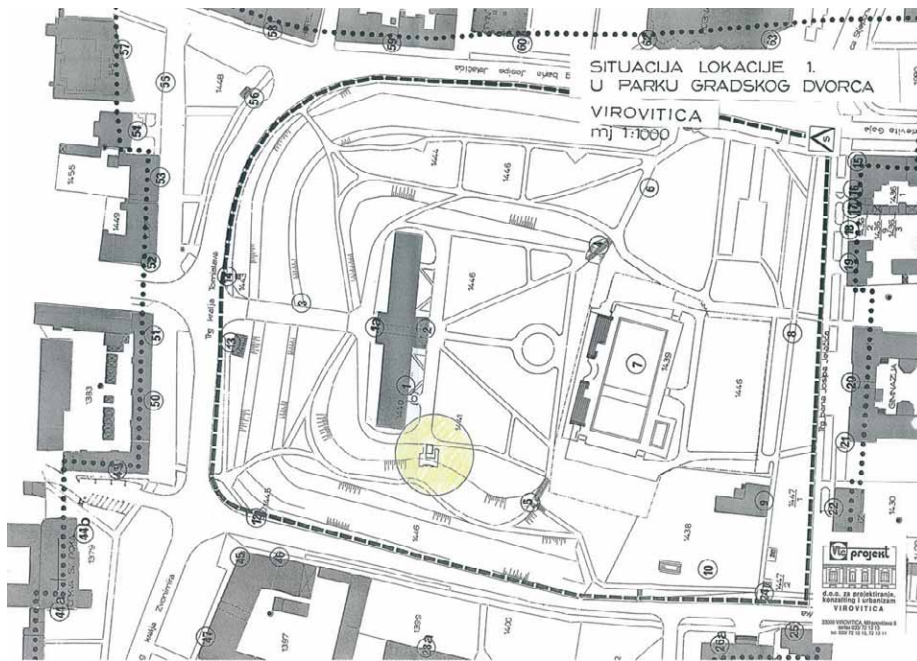
Based on archaeological finds the fort is dated to the 15th c., during the Ottoman menace. The final aim is to conserve and adequately present the best preserved parts of the mediaeval fort, and to exhibit movable finds in the City museum in the Pejačević Castle built in the early 19th c. on the northern section of the plateau.

Rukopis primljen: 20. V. 2010.
Rukopis prihvaćen: 25. V. 2010.

Sl. 1 – Dvorac Pejačević na staroj razglednici.

Fig. 1 – The Pejačević Castle on an old postcard

Sl. 2 – Situacija lokacije gradski park u Virovitici.
Fig. 2 – Situation of the Virovitica City Park location

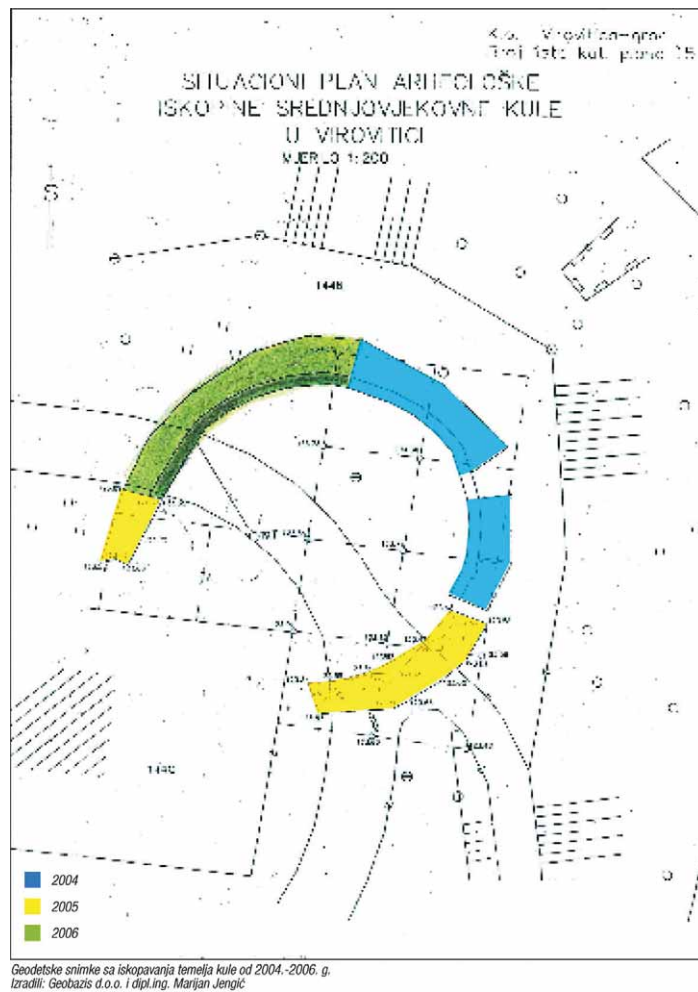
Sl. 3 – Preokrenut romanički kapitel u baroknoj crkvi sv. Roka.
Fig. 3 – Upside-down Romanesque capital in the Baroque church of St Rochus

Sl. 6 – Grafika utvrde iz 17. stoljeća s prikazom bitke za oslobođenje od turske vlasti.

Fig. 6 – 17th-c. engraving of the fort depicting the battle for liberation from Turkish power

Sl. 7 – Geodetski snimak kule na SI platou u gradskom parku u Virovitici.

Fig. 7 – Geodetic survey of the tower on the NE plateau, the Virovitica City Park

Sl. 8 – Iskopavanje sjevernog dijela temelja kule Foto-S. Salajić 2004.

Fig. 8 – Excavation of the northern section of the tower's base. Photo – S. Salajić, 2004.

Sl. 9 – Južni temelj kule uz Dvorac Pejačević.
Foto S. Salajić 2005.

Fig. 9 – Southern base of the tower next to the Pejačević Castle. Photo – S. Salajić, 2005.

Sl. 10 – Z. Horvat objašnjava ispučenje zida.
Foto M. Turkalj 2005.

Fig. 10 – Z. Horvat explains the convexity of the wall. Photo – M. Turkalj, 2005.

Sl. 10a – Spajanje zidova u SE dijelu temelja kule Foto-S. Salajić 2008.

Fig. 10a – The joining of walls in the NE section of the tower's base. Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 11 – Temelj kule sa sačuvanim zidom uz tunel. Foto-S. Salajić 2005.

Fig. 11 – The base of the tower with a preserved wall next to a tunnel. Photo – S. Salajić, 2005.

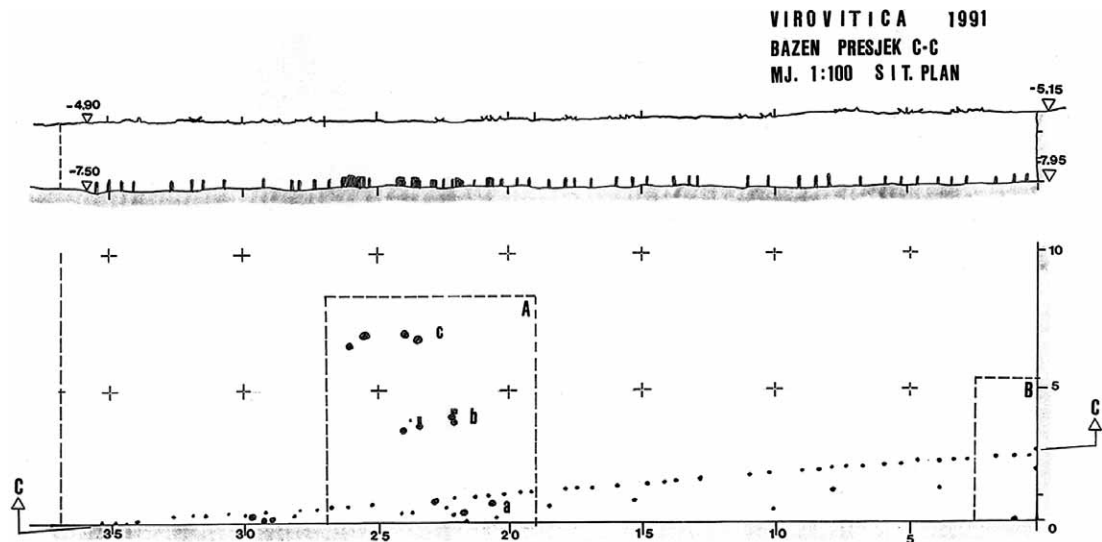
Sl. 12– Unutarnji zid kule. Foto-S.Salajić 2008.

Fig. 12 – Interior wall of the tower. Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 13 – Tunel ispod kule. Foto-S. Salajić 2009.

Fig. 13 – Tunnel underneath the tower. Photo – S. Salajić, 2009.

Sl. 14 –Položaj pilota i kolaca. Crtež-Z. Tomičić 1991.

Fig. 14 – Position of piles and posts. Drawing by Z. Tomičić, 1991.

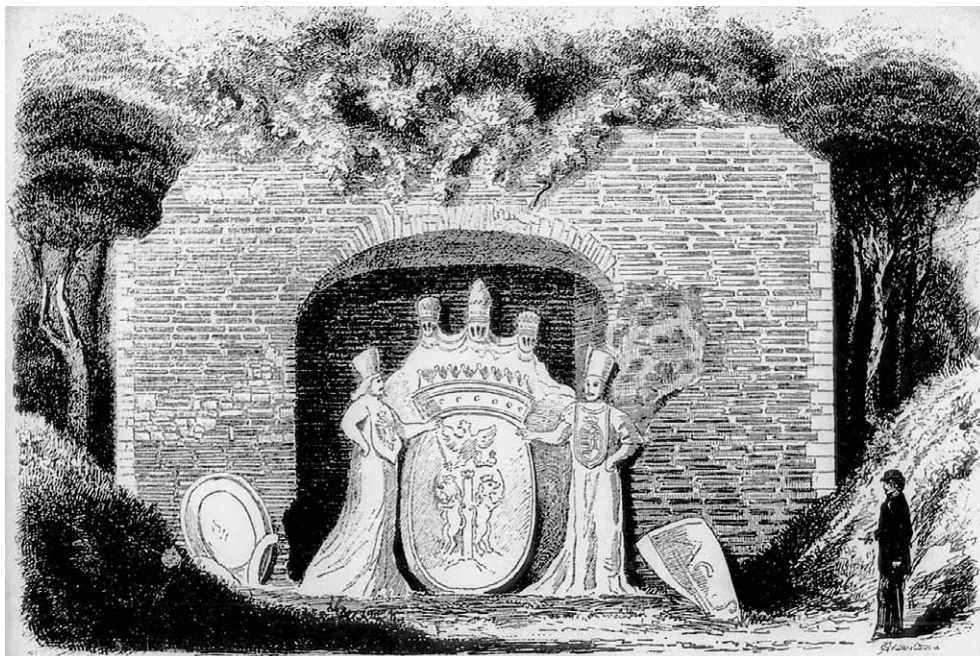

Sl. 14a – Konzervirani drveni piloti mosta s iskopavanja 1991. na izložbi u Muzeju.

Foto-S. Salajić.

Fig. 14a – Restaured wooden bridge piles excavated in 1991 exhibited in the Museum.

Photo – S. Salajić.

Sl. 15 – Crtež E. Krambergera u Viencu u 19. stoljeću.

Fig. 15 – E. Kramberger's drawing in the *Vienac* (19th c.)

Sl. 16 – Otkopani heroldi i grb grofa Pejačevića ispred ulaza u utvrdu. Foto S. Kovačević 2000.

Fig. 16 – Excavated carriers and count Pejačević's coat-of-arms in front of the fort's entrance.
Photo – S. Kovačević, 2000.

Sl. 16a – Srednjovjekovni zid uz ulaz u utvrdu.

Fig. 16a – Mediaeval wall next to the fort's entrance.

Sl. 17 – Položaj sonde s pilotima mosta uz zatrpan ulaz u utvrdu. Foto S. Salajić 2005.

Fig. 17 – The trench with the bridge piles next to the fort entrance covered with earth.
Photo – S. Salajić, 2005.

Sl. 18 – Pećnjak u obliku visoke čaše 14.–17. stoljeće Foto S. Salajić 2008.

Fig. 18 – A stove-tile in the form of a tall glass (14th-17th c.). Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 19 – U cijelosti sačuvan pećnjak uz drvene pilote mosta. Foto S. Salajić 2005.

Fig. 19 – A complete stove-tile next to the wooden bridge piles. Photo – S. Salajić, 2005.

Sl. 20 – Drvene grede položene u križ uz pilot mosta. Foto-S. Salajić 2010.

Fig. 20 – Wooden beams arranged into a cross next to the bridge pile. Photo – S. Salajić, 2010.

Sl. 21 – Keramička posuda-15. stoljeće. Foto-S. Salajić 2008.

Fig. 21 – Ceramic vessel (15th c.). Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 22 – Glava vepra. Foto T. Trbojević Vukičević 2008.

Fig. 22 – A wild boar's skull. Photo – T. Trbojević Vukičević, 2008.

Sl. 23 – Ljuštura pužića. Foto-S. Salajić 2008.

Fig. 23 – Sea snails' shells. Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 24 – Kamena topovska kugla. Foto-S. Salajić 2008.
Fig. 24 – A stone cannon-ball. Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 25 – Keramička posuda-15
Fig. 25 – Ceramic vessel-15.

Sl. 26 – Koštana drška nožića ili vilice. Foto-S. Salajić 2008.

Fig. 26 – A bone knife or fork handle. Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 27 – Ulomak pećnjaka s prikazom Turčina. Foto-S. Salajić 2008.

Fig. 27 – A fragment of a stove-tile with a depiction of a Turk. Photo – S. Salajić, 2008.

Sl. 28 – Željezna topovska kugla. Foto-S. Salajić 2008.

Fig. 28 – Iron cannon-ball. Photo – S. Salajić, 2008.